

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В ХОДІ РОЗКРИТТЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ОСОБЛИВО ТЯЖКИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

SOME ASPECTS OF THE USE OF POLYGRAPH EXAMINATIONS IN THE DETECTION AND INVESTIGATION OF ESPECIALLY GRAVE OFFENCES

Загородній І.В., к.ю.н.,

доцент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національний університет «Одеська юридична академія»

Загородній В.Є., к.ю.н.,

професор кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національний університет «Одеська юридична академія»

Чіпко Н.В., к.ю.н.,

доцент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національний університет «Одеська юридична академія»

У статті розглянуто актуальні питання щодо використання поліграфічних досліджень в ході розкриття особливо тяжких кримінальних правопорушень та новітні тенденції в застосуванні матеріалів криміналістичного дослідження з використанням поліграфа. У статті наголошено на проблемних аспектах, пов'язаних з особливістю проведення поліграфічного дослідження та процедури доказування.

Проаналізовано переваги та обмеження такого інструменту, як поліграф, та звернено увагу на етичні питання та можливі проблеми його застосування з точки зору прав людини.

Зауважено, що у сучасному світі кримінальні правопорушення стають все складнішими, тому ефективність інструментів розслідування має вирішальне значення. Використання поліграфічних досліджень може бути одним із методів, що сприяє розкриттю особливо тяжких злочинів. Однак це питання викликає дискусії з точки зору етики, прав людини та наукової обґрунтованості.

Підсумовано, що на законодавчому рівні чітко не визначені процедурні питання застосування «поліграфа» у кримінальному провадженні. Експертиза з використанням поліграфа вважається одним із видів судових психологічних експертиз, які підпадають під дію Закону України «Про судову експертизу» та ряду спеціалізованих нормативно-правових актів. Ці експертизи проводяться з метою створення доказової бази для судового процесу або під час досудового слідства.

Водночас встановлено, що можливе використання поліграфа в ході оперативно-розшукової діяльності, спрямованої на виявлення злочинів та осіб, які їх вчиняють. Також поліграф може застосовуватися під час проведення слідчих дій у кримінальному та судовому процесі у формі судових психофізіологічних експертиз на поліграфі.

Ключові слова: криміналістика, поліграф, дослідження, розслідування злочинів, злочин, докази, доказування, особливо тяжкі кримінальні правопорушення.

The article discusses topical issues related to the use of polygraph examinations in the course of solving particularly serious criminal offences and new aspects in the application of forensic examination materials using a polygraph. The article emphasises the problematic aspects related to the peculiarities of polygraph examination and the procedure of proof.

The author analyses the advantages and limitations of such a tool as a polygraph and draws attention to ethical issues and possible problems from the human rights perspective.

It is noted that in today's world, where criminal offences are becoming increasingly complex, the effectiveness of investigative tools is crucial. The use of polygraph examinations may be one of the methods that helps to uncover the truth in cases of particularly serious crimes. However, this issue raises ethical, human rights and scientific accuracy issues.

The author concludes that the concept of "polygraph" in criminal proceedings is not defined at the legislative level. A polygraph examination is considered to be one of the types of forensic psychological examinations which fall under the Law of Ukraine "On Forensic Examination" and a number of specialised regulations. These examinations are conducted to create an evidence base for a trial or during a pre-trial investigation.

At the same time, it has been established that it is possible to use a polygraph in the course of operational and investigative activities aimed at detecting crimes and persons who prepare and commit them. The polygraph may also be used during investigative actions in criminal and judicial proceedings in the form of forensic psychophysiological examinations on a polygraph.

Key words: forensics, polygraph, research, crime investigation, crime, evidence, proof, particularly serious criminal offences.

Постановка проблеми. Використання поліграфічних досліджень у кримінальних розслідуваннях особливо тяжких злочинів є предметом обговорення та дискусій у правовому та етичному контексті. З одного боку, поліграфічне дослідження може надати додатковий доказовий матеріал у випадках, де інші засоби збору інформації не є достатніми або ефективними або ж виявлять неправдиві свідчення або приховані факти, що сприяє правдивому розкриттю подій. З іншого, – поліграфічний тест є недостатньо точним, оскільки результати можуть бути зумовлені різними факторами, такими як стрес, захворювання, психічний стан тощо, та застосування поліграфа може порушувати особисті права та свободи підозрюваних. З огляду на неоднозначність питання використання поліграфічних досліджень в ході розкриття та розслідування

особливо тяжких злочинів, вважаємо це питання актуальним, а проблему такою, яка потребує аналізу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження питань використання поліграфічних матеріалів в ході розслідування особливо тяжких злочинів проводилося такими науковцями, як: Дмитренко Н. Я., Кабанець О., Симоненко Н. О., Сергєєва Д. Б.

Мета статті. Метою статті є аналіз деяких аспектів використання поліграфічних досліджень в ході розкриття особливо тяжких кримінальних правопорушень, з'ясування проблемних питань та шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Встановлення вини або невинуватості особи у вчиненні особливо тяжкого кримінального правопорушення є необхідною частиною судового розгляду в будь-якому кримінальному провадженні.

Поняття доказування не має чіткого законодавчого визначення в чинному Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК). Водночас КПК визначено поняття доказів. Відповідно до статті 84 КПК, доказами у кримінальному провадженні вважаються фактичні дані, які були отримані відповідно до встановленого Кодексом порядку. На основі цих даних слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність або відсутність фактів та обставин, які є значущими для кримінального провадження і підлягають доказуванню. Серед процесуальних джерел доказів законодавець вказує на показання, речові докази, документи та висновки експертів [1].

Доказ у кримінальному провадженні має визначені характеристики, включаючи:

1) належність – здатність прямо чи опосередковано підтверджувати факти, які підлягають доказуванню, та інші обставини, що мають значення для провадження, разом з оцінкою їх достовірності та можливості використання інших доказів (ст. 85 КПК);

2) допустимість – отримання доказу відповідно до встановленого порядку, при цьому недопустимий доказ не може служити основою для процесуальних рішень або бути використаним судом при ухваленні судового рішення (ст. 86 КПК).

Ключовим елементом у процесі доказування в кримінальному провадженні є «предмет доказування», який зазвичай визначається як обсяг обставин, що потрібно встановити або спростувати в кожній конкретній кримінальній справі. У сучасному контексті все більш поширюється використання комп'ютерного поліграфа для отримання доказів у кримінальних провадженнях. Сторони – обвинувачення та захист – через слідчого (прокурора) та психологічні експертизи з використанням поліграфа, використовують його результати як основу для представлення доказів у судовому процесі.

Питання правомірності використання комп'ютерного поліграфа під час проведення слідчих дій у кримінальному провадженні та можливості вважати доказами в кримінальному провадженні інформацію, одержану з використанням комп'ютерного поліграфа є предметом цього дослідження.

Передусім, вважаємо за необхідне розглянути нормативно-правове регулювання досліджуваної проблематики.

Зокрема, український законодавець дозволяє використовувати поліграф у вузькому професійному колі, що передбачено:

– Інструкцією про порядок використання поліграфів у Національній поліції України, затверджена Наказом МВС України від 13.11.2017 № 920;

– Порядком проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань, затверджений постановою КМУ від 11.05.2017 № 449;

– Положенням про психологічне забезпечення в Національній гвардії України, затверджене наказом Міністерства внутрішніх справ України від 08.12.2016 № 1285, тощо) [3; 4; 5].

Крім того, відповідно до Закону України «Про судову експертизу», результати використання поліграфа набувають доказової сили тільки у рамках призначеної судової експертизи. Це свідчить про те, що перевірка на поліграфі можлива лише у добровільному порядку або у випадку проведення експертизи, призначеної судом [2].

Водночас, передача результатів суду, отриманих на досудовому розслідуванні за допомогою комп'ютерного поліграфа, може порушувати принцип безпосередності судового сприйняття доказів, який передбачений КПК, оскільки достовірність показань особи є предметом оцінки виключно суду. Тому, результати поліграфа мають лише орієнтовне значення та не можуть використовуватись як самостійні докази. Використання результатів полі-

графа можливе лише в контексті широкого спектра інших доказів.

Розглянемо позиції науковців щодо можливості використання поліграфа в ході розкриття та розслідування особливо тяжких злочинів.

У своїй роботі, Дмитренко Н. Я. звертає увагу на те, що експертиза з використанням поліграфа регулюється нормативно-правовими актами, які визначають порядок та особливості проведення експертних досліджень. На думку дослідниці, основною проблемою є відсутність стандартизації роботи спеціалістів-поліграфологів. А тому, існує необхідність розроблення єдиної методики дослідження, щоб мати загальну практику застосування конкретних методів, а не використання різноманітних методичних підходів, що може призвести до різних результатів. Це слід закріпити на законодавчому рівні. При цьому, погоджуємося з позицією дослідниці про те, що використання поліграфа в кримінальному провадженні є специфічним видом експертного дослідження, що має свої особливості. Оскільки такі дослідження не мають чітко визначеної законодавчої процедури, вони можуть містити неточності. Результати таких досліджень іноді можуть вирішувати хід кримінальної справи, тому для того, щоб вони стали важливим інструментом доведення у кримінальному процесі, потрібен час і ретельне визначення нормативного базису [6, с. 166].

Кабанець О. дослідив використання комп'ютерного поліграфа у кримінальному провадженні через призму судової практики та підсумував, що широке використання поліграфа у кримінальному провадженні та відсутність чіткого нормативно-правового регулювання його меж та можливостей у процесі доказування потребує заповнення цієї прогалини у нормативному регулюванні нових суспільних відносин у кримінально-процесуальній сфері, що виникають з питань застосування поліграфа, слід розглянути можливість внесення відповідних змін до Глави 4 Кримінально-процесуального кодексу. Ці зміни повинні чітко визначити підстави та умови, за наявності яких у межах кримінального провадження може бути застосовано поліграф, а також визначити процедури та умови використання його результатів в рамках конкретного кримінального провадження. Крім того, автор звернув увагу на те, що судовою практикою робить наступні висновки щодо використання поліграфічних досліджень як доказів вчинення особливо тяжких злочинів:

– особа, яка залучається для проведення дослідження/опитування за допомогою комп'ютерного поліграфа – «поліграфолог», повинна мати відповідну кваліфікацію та бути включеною до реєстру атестованих судових експертів;

– опитування за допомогою комп'ютерного поліграфа можливе лише в межах проведення судової психологічної експертизи, з метою одержання орієнтовної інформації та його результати не можуть використовуватись у процесі доказування, та самостійного значення не мають, лише у сукупності з іншими доказами;

– використання під час досудового розслідування комп'ютерного поліграфа та надання суду його результатів, порушує принцип безпосередності у сприйнятті судом доказів, передбачений ст. 23 КПК;

– достовірність показань особи є предметом оцінки виключно суду;

– опитування з використанням комп'ютерного поліграфа не є джерелом доказів;

– перевірка показань особи за допомогою комп'ютерного поліграфа не є різновидом судових експертиз, окрім того, відсутній нормативно-правовий документ, який би регулював проведення такої експертизи, висновки поліграфолога не є висновком експерта чи документом у розумінні КПК;

– участь особи в проведенні психофізіологічного дослідження з використанням комп'ютерного поліграфа

має бути добровільною та добровільна участь такої особи має бути належним чином підтверджена;

– використання поліграфа як джерела вірогідної інформації про особу можливе лише у вузькому професійному колі [7].

Симоненко Н. О. при дослідженні використання поліграфа під час досудового розслідування звернув увагу на те, що поліграфічне дослідження під час досудового розслідування не тільки допомагає визначити потенційні напрями розслідування злочинів, але також сприяє особам, які не є причетними до злочину, але підозрюються у ньому, у встановленні їх презумпції невинуватості. Застосування поліграфа також є доцільним при допиті потерпілої від зґвалтування особи, оскільки анкетування правоохоронних працівників виявило, що потерпіла особа може вдастися до обмови для шантажу. На думку автора, важливими умовами застосування поліграфа є:

1. Проведення психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа за добровільної згоди особи під ухвалою слідчого судді.

2. Обов'язкова відеофіксація процесу, що включає образ піддаваної тесту особи та поліграфолога.

3. Відмова від проходження експертизи не може служити підставою для визнання підозрюваної особи винною.

4. Результати досліджень на поліграфі мають лише орієнтовне значення під час досудового розслідування.

5. Проведення експертизи повинні здійснювати кваліфіковані поліграфологи за визначеними методами [8, с. 270].

У дослідженні Сергєєва Д. Б. зауважила, що протягом певного часу були поширені пропозиції вчених щодо включення в КПК вичерпного переліку технічних засобів, які можуть бути використані в кримінальному провадженні, і визначення особливостей їх застосування. Погоджуємось з дослідницею, що створення вичерпного

переліку науково-технічних засобів може бути складним завданням. Погляди на це питання розходяться, і вчені продовжують удосконалювати критерії допустимості цих інструментів, такі як їхня законність, науковість, безпечність та етичність. Однак, авторка зауважує, що поліграф відповідає необхідним критеріям: використання його не прямо передбачено КПК, але не суперечить його положенням; застосування ґрунтується на наукових принципах, що відповідає критерію науковості; воно безпечне для осіб, які проходять тестування, і не порушує етичні стандарти. Тим не менш, на думку авторки, результати використання поліграфа в досудовому розслідуванні можуть мати доказове значення лише у вигляді експертного висновку [9].

З огляду на позиції науковців однозначно вбачається проблематичність використання поліграфічних досліджень для розслідування особливо тяжких злочинів як доказу, однак важливість такого матеріалу є істотною, оскільки у сукупності з іншими відомостями про факти це може сприяти розкриттю злочинів.

Висновки. У результаті дослідження окремих аспектів використання поліграфічних досліджень в ході розкриття та розслідування особливо тяжких злочинів можна зробити висновок, що положення КПК не передбачають можливість використання поліграфа для перевірки достовірності показань особи, чи то підозрюваний, чи обвинувачений, і не допускають прийняття судом отриманих за допомогою поліграфа даних як доказів. При цьому, використання поліграфа обмежене вузьким колом професійного застосування. Однак, таке дослідження може відіграти допоміжну роль та сприяти комунікації та психологічному впливу на підозрюваного/обвинуваченого/свідка тощо.

Щодо подальших наукових пошуків, вважаємо за необхідне дослідити міжнародний досвід щодо використання поліграфічних досліджень в ході розкриття та розслідування особливо тяжких злочинів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України № 9–10, № 11–12, № 13 від 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4038-12>
3. Інструкція про порядок використання поліграфів у Національній поліції України, затверджена Наказом МВС України від 13.11.2017 № 920. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1472-17#Text>
4. Порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань, затверджений постановою КМУ від 11.05.2017 № 449. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2017-%D0%BF#Text>
5. Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України, затверджене наказом Міністерства внутрішніх справ України від 08.12.2016 № 1285. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0080-17#Text>
6. Дмитренко Н.Я. Застосування поліграфа у кримінальному провадженні: особливості та проблемні питання. *Юридичний бюлетень*. 2021. Вип. 22. С. 160–166. URL: <http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2021/22/21.pdf>
7. Кабанець О. Використання комп'ютерного поліграфа (детектора брехні) у кримінальному провадженні через призму судової практики. Сайт Вищої школи адвокатури. 2023. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/vikoristannia-kompiuternogo-poligrafa-detektora-brejni-ukriminalnomu-provadženni-čerez-prizmu-sudovoi-praktiki>
8. Симоненко Н.О. Використання поліграфа під час досудового розслідування зґвалтувань минулих років. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. Київ, 2016. Вип. 2. С. 265–274. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgibis.64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Nvknuvs_2016_2_25
9. Сергєєва Д.Б. Доказове значення результатів використання поліграфа у досудовому розслідуванні. Доповідь під час проведення Науково-практичної конференції «Актуальні питання впровадження поліграфа у сучасних умовах: теорія і практика». Організатори: ГО «Колегія поліграфологів України» та Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка, м. Київ. 2016. URL: <https://kp-ua.com/serguyeva-d-b-dokazove-znachennya-rezultativ-vykorystannya-poligrafa-u-dosudovomu-rozsliduvanni/>